

УДК 334.012.34

Лойко Д. М.,

кандидат економічних наук, старший викладач Київського національного університету технологій та дизайну

ЗАХИСТ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В КОНТЕКСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

У статті розглянуто стан правової охорони інновацій у сфері промислової власності та досліджено причини, які стримують зростання кількості заявок на винаходи, корисні моделі та промислові зразки в контексті забезпечення економічної безпеки промислового підприємства.

Ключові слова: інтелектуальна власність, захист, промислове підприємство, економічна безпека.

В статье рассмотрено состояние правовой защиты инноваций в сфере промышленной собственности и исследованы причины, которые сдерживают увеличение количества заявок на изобретения, полезные модели и промышленные образцы в контексте обеспечения экономической безопасности промышленного предприятия.

Ключевые слова: интеллектуальная собственность, защита, промышленное предприятие, экономическая безопасность.

In article the condition of legal protection of innovations in sphere of the industrial property is considered and the reasons which constrain increase in quantity of demands at the inventions useful to model and industrial samples in a context of maintenance of economic safety of the industrial enterprise are investigated

Keywords: intellectual property, protection, the industrial enterprise, economic safety.

Постановка проблеми. Характерною ознакою сучасного етапу розвитку економічно розвинених країн є пріоритет у галузі технологій та інформації. В Україні сучасне спрямування державної політики закріплює модель економіки, яка ґрунтується на морально застарілому виробничому комплексі промисловості, який Україна отримала у спадок від колишнього СРСР та на слабо розвиненій ринковій інфраструктурі. Державна «Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів» [1] підкреслює, що інноваційний розвиток є принципово важливим для підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки. В сучасних умовах відкритості економіки ефективна система охорони інтелектуальної власності є визначальною для належного захисту вітчизняних інноваційних розробок та забезпечення належного рівня економічної безпеки промислових підприємств.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вагомий внесок у розвиток інноваційної теорії внесли вітчизняні вчені: О. І. Амоша, Т. Є. Воронокова, А. П. Гречан, М. П. Денисенко, І. А. Ігнат'єва, М. А. Йохна, М. В. Краснокутська, О. І. Ковтун, О. І. Лабурцева, С. В. Оборська, М. І. Саєнко, В. В. Стадник, Л. І. Федулова, А. А. Чухно, О. Ю. Чубукова, З. Є. Шершньова. Проблеми забезпечення економічної безпеки підприємств в різних аспектах викладено в працях вітчизняних вчених: І. О. Бланка, О. Г. Белорус, З. С. Варналія, В. М. Гейця, Г. В. Козаченка, В. П. Пономарьова, О. М. Ляшенка, С. І. Пірожка, Л. Г. Шемаєвої, І. П. Шульги. Чимало питань, які пов'язані із забезпеченням економічної безпеки підприємства при реалізації інноваційної стратегії, впровадженні інновацій та забезпеченні правового захисту інновацій у сфері промислової власності, залишається ще недостатньо дослідженими.

Мета і завдання дослідження. Метою статті є дослідження стану правової охорони інновацій у сфері промислової власності та причин, які стримують зростання кількості заявок на винаходи, корисні моделі та промислові зразки в контексті забезпечення економічної безпеки промислового підприємства на прикладі швейних підприємств.

Вклад основного матеріалу. Сфера підприємницької діяльності в наступний час є базою для втілення інновацій. У Господарському кодексі України статті 48 «Державна підтримка підприємництва» підтверджується, що з метою створення сприятливих організаційних та економічних умов для розвитку підприємництва органи влади стимулюють модернізацію технологій, інноваційну діяльність, освоєння підприємцями нових видів продукції та послуг [2]. Підприємницький ресурс – важлива складова інноваційного потенціалу, тому що він використовується при певних обставинах для виробництва та впровадження інноваційної продукції. Ефективність використання підприємницького ресурсу залежить від зовнішнього та внутрішнього мотиваційного середовища. В умовах розвинутого ринку підприємець є головним суб'єктом інноваційної діяльності, і саме його зусилля роблять реальністю інноваційні зміни. Підприємець, найчастіше не будучи винахідником, але маючи інноваційне мислення, орієнтується на

комерційну ефективність створення або використання нововведення, тобто, по суті, будучи провайдером інновацій. Досягнутий в Україні рівень розвитку малого й середнього підприємництва не створює умов для нормального конкурентного середовища, оскільки присутність невеликої кількості суб'єктів на ринку ще не робить конкуренцію діючим механізмом ринкового відбору. Своєю чергою, ця обставина стримує інноваційний процес в Україні. Незважаючи на те, що малі й середні підприємства є сприятливим середовищем для інноваційної діяльності, відсутність нормального конкурентного середовища найчастіше позбавляє підприємця мотивації до використання інновацій. Це підтверджується цифрами. За даними М. Пашути, питома вага інноваційної конкурентоздатної продукції, створеної малими підприємствами, становить близько 2% у загальному обсязі інноваційної продукції, створеної в Україні [3].

Найважна нормативно-правова база інноваційної діяльності в Україні досить розвинута та постійно вдосконалюється, але реальний вплив її на розвиток науки й інноваційні процеси ще недостатній. Основою будь-якої інновації є, як правило, інтелектуальна власність. Об'єкти інтелектуальної власності є результатом творчої діяльності людини. Підприємство може стати власником об'єкта інтелектуальної власності, яка є основою інновації, так: шляхом її реєстрації (якщо інновація є власністю підприємства) або відповідно до договорів розпорядження майновими правами. Відповідно до ст. 1107 Цивільного кодексу України [4], існують такі види договорів у сфері інтелектуальної власності: договір про передачу виключних майнових прав інтелектуальної власності; договір про сумісне розпорядження виключними майновими правами, ліцензійний договір та інші види договорів. Одною з договірних конструкцій є ліцензія на використання об'єкта права інтелектуальної власності, яка є одностороннім правочиним і не може розглядатися як вид договору. Треба зауважити, що ліцензія може бути оформлена як самостійний документ або шляхом укладання ліцензійного договору. Новим для нашого законодавства є договір комерційної концесії (глава 76 Цивільного кодексу України). Предметом договору комерційної концесії є право на використання комерційних найменувань, торговельних марок, промислових зразків, винаходів, комерційних таємниць, комерційного досвіду, ділової репутації. Підприємства можуть укласти й інші договори стосовно об'єктів інтелектуальної власності. Головне, щоб їх умови не суперечили нормативним законодавчим актам України.

Охорона інтелектуальної власності в інформаційному суспільстві потребує нових концепцій. З початком цифрової ери з'явилися нові форми товарів та послуг, які надаються через інформаційну супермережу. Мережі, що існують в сучасному суспільстві, активно використовуються для комерційних, навчальних і дослідницьких цілей. Нові технологічні можливості також активно використовуються для самореалізації митців та поширення творчого продукту. Використання мережі робить цей продукт юридично незахищеним, якщо застосовувати лише традиційні способи правового забезпечення. У 1995 році було прийнято Зелену книгу «Авторське право та суміжні права в інформаційному просторі», яка висвітлила низку важливих питань, а саме: юридичну базу функціонування інформаційного суспільства, майнові й моральні права суб'єктів авторського права та суміжних прав, найбільш поширені способи використання їхніх прав, технічні проблеми ідентифікації й захисту об'єктів права.

Одним із найбільш перспективних напрямів економічного розвитку країни та галузі є розвиток інтелектуального виробництва. Населення України, маючи високий рівень загальної та вищої освіти, тобто значний інтелектуальний потенціал, значно поступається країнам Західної Європи у виробітку інтелектуального продукту.

Кількість інновацій у сфері промислової власності, особливо тих інновацій, які мають правову охорону в Україні: винаходів, корисних моделей і промислових зразків, за останні 5 років суттєво не збільшилася. За даними Державного департаменту інтелектуальної власності України, кількість патентів за останні п'ять років зросла так: на винаходи – на 4,76%, на корисні моделі – на 13,75%, а на промислові зразки знизилася на 30,56%. Значно зросла за цей період тільки кількість зареєстрованих знаків для товарів і послуг на 27,04% [5]. За проведеними дослідженнями однією із причин, яка стримує зростання кількості заявок на винаходи, корисні моделі та промислові зразки, є досить велика вартість оформлення заявки. Також негативний вплив на зменшення кількості заявок чинять і тривалі терміни оформлення заявки та низька матеріальна зацікавленість працівників підприємств (а саме цей чинник є найвагомішим для України) в розробці різних видів нововведень. За тарифами на інформаційно-аналітичні послуги Українського центру інноватики та патентно-інформаційних послуг [6] сформована мінімальна та максимальна вартість набуття об'єктом прав промислової власності. Витрати на оформлення заявки на винахід або корисну модель становлять в середньому від 6 970 грн до 23 760 грн. Оформлення заявки на промисловий зразок обійдеться дещо дешевше, від 4 800 грн до 15 600 грн. Не кожне підприємство чи винахідник має такі гроші, щоб подати заявку та отримати патент. Права інтелектуальної власності стають одним із найбільш вартісних елементів інноваційного продукту. Ще одним негативним чинником,

який стримує зростання кількості патентів, є тривалий час очікування оформлення патенту. Від дня подачі заявки до дня отримання патенту в Україні для корисної моделі в середньому проходить 4-8 місяців, для винаходу 1,5–2 роки. При розвитку інформаційного типу економіки такі тривалі терміни оформлення прав інтелектуальної власності будуть недоцільними.

Базою дослідження було обрано швейні вітчизняні підприємства. Процес виготовлення швейного виробу моделей одягу може бути розглянуто як сума технологічних дій, які виконуються в такій послідовності: 1) складання ескізу моделі одягу; 2) виконання креслення-конструкції моделі одягу; 3) технологія виготовлення моделі одягу (розкрій, пошиття, волого-термічна обробка); 4) надання моделі одягу товарного вигляду (упаковка). Таким чином, процес виготовлення будь-якої моделі одягу (як серійного виробництва, так і за індивідуальним замовленням) вкладається в таку схему: ескіз – креслення – конструкція – технологія – товарний вигляд. Інновації, які стосуються одягу, спрямовані на зміну споживчих властивостей моделей, тобто на створення нової корисності та якості одягу. За впливом на споживчі властивості одягу та формування модних моделей було виділено три основні складові [7]: 1) дизайн швейних виробів; 2) матеріали (включаючи супутні матеріали та фурнітуру); 3) техніка та технологія виготовлення одягу (враховуючи організацію виробничого процесу). За проведеними дослідженнями видів інновацій, які стосуються одягу або засобів його виготовлення, можна дійти висновку, що сучасні інновації спрямовані на ці три основні складові, які, своєю чергою, змінюють споживчі властивості одягу та його модне призначення на ринку одягу. Аналіз останніх напрямів розробки та впровадження інновацій світового рівня в галузі матеріалів для виготовлення швейних виробів (за електронними джерелами) показав значний інтерес винахідників до цього напрямку інновацій, більшість з яких належить іноземним державам. За програмою «Biotex» [8] при участі Європейського Союзу та провідних дослідницьких інститутів 8 країн світу створено новий вид тканини, яка має вбудовані сенсори для моніторингу роботи серця (з неї планується шити одяг для хронічних хворих та спортсменів). Співробітники PhilipsDesing в проекті SKIN розробили сукню, яка реагує на настрій власника. Сукню створено зі спеціальної двошарової тканини. Внутрішній шар – це сітка із біометричних сенсорів, які фіксують параметри життєдіяльності організму людини. Інформація про настрій людини передається на зовнішній шар, який змінює колір. У вересні 2010 р. іспанським модельєром Манелем Торресом разом із вченими з Імперського коледжу Лондона був використаний спеціальний спрей, який можна наносити безпосередньо на тіло людини. Спрей, який контактує із тілом людини, створює одяг без швів. Отриманий в таких засіб одяг можна використовувати багато разів, його можна прати. Спрей має у своєму складі текстильні волокна, які змішані із полімерами, що створює на тілі людини одяг із тканини. Текстура отриманої тканини може нагадувати вовну, льон або акрил. Цей засіб надає можливості людині створити одяг для себе самостійно, без дизайнерів та виробників одягу. Якщо одяг не сподобався, його можна розчинити і знову отримати спрій. Бельгійська компанія «Брю текстиль» запропонувала нову колекцію тканин, які не горять. Ці тканини запропоновано використовувати для меблів та як декоративні тканини для оформлення приміщень. Аспірантка австралійського університету Дікіна створила новий полімер, який надає змогу вовняній тканині змінювати колір від впливом сонця та додатково захищати людину від впливу ультрафіолетового випромінювання. В Англії на прилавках відомого торгового дому «Marks and Spenser» з'явився одяг із спеціальними срібними нитками для захисту від стійких бактерій. Массачусетський технологічний інститут та Дослідницька лабораторія ВОС США розробили тканину, яку неможливо забруднити нафтопродуктами. Розробка нафтостійких матеріалів це наступний крок за кроком розробки матеріалів, які не намокають у воді. Американське патентне відомство зареєструвало нову розробку – контейнер на основі текстилю, який призначений для багатозаповненого використання, як упаковка різних товарів (має антисептичні та водовідштовхуючі властивості). Японські дослідники із університету Shinshu отримали один із міцних матеріалів, які існують на сьогодні в світі – це бронежилетний шовк. Японська компанія «Okamoto» спрямована в 2012 році випустити першу партію нової продукції з цієї тканини. Компанія «Polartec» виробляє тканину, яка називається «розумна синтетика». Ця тканина схожа на бджоляні стільники: верхня поверхня – це сітка, а внутрішня схожа на м'який трикотаж. Застосовується ця тканина для пошиття спортивного одягу. Французькі фірми пропонують одяг із ароматизованих тканин, які можуть надавати ще оздоровлюючий ефект. Вчені з Південної Кореї пропонують білизну, яка просочена спеціальними лікувальними складовими. Китайці вже торгують футболками «від стресу». З виникненням нанотехнологій вчені пропонують застосовувати нановолокна у виробництві різних видів одягу, зокрема у виробництві панчішно-шкарпеткових виробів [9]. Знайдено нові засоби дублення шкір тварин для надання їм нових споживацьких властивостей, а саме високу гідротермічну стійкість шкір різного цільового призначення [10]. Якщо прийняти найважливішим критерієм інновації в умовах ринкового господарювання новизну споживчих властивостей, то продуктивні інновації для швейних підприємств мають досить велике значення.

Оформлення прав інтелектуальної власності, на жаль, не дають власникові 100% гарантії захисту його моделі одягу від копіювання. Це свідчить про певні проблеми у сфері захисту промислової власності, які викликані наявними розбіжностями у законодавчій базі різних країн світу. В Китаї розроблено нову технологію підробки брендового одягу, яка називається «Шаньджай», або інноваційне копіювання. У нашій країні китайські підробки брендового одягу з'явилися з 90-х років ХХ сторіччя. Щоб уникнути відповідальності за порушення прав виробника брендового одягу, китайські виробники переставляють літери у брендових назвах або вигадують співзвучні слова: Reebok замінюють на Reboos, Adidas на Abibas [11]. Китайські підробки брендового одягу мають нижчу якість та ціну, але повторюють основні дизайнерські пропозиції щодо цієї моделі одягу. Українські дизайнери також не мають 100% захисту своїх новаторських ідей при виготовленні моделей одягу, а якщо ці ідеї ще й не захищені патентами на винаходи, корисні моделі або промислові зразки, то ступінь ризику втрати економічного прибутку від реалізації інноваційних моделей одягу значно зростає. Українські дизайнери, які активно приймають участь у різних виставках та показах моделей одягу, не захищені від «піратського» копіювання їх моделей одягу та взуття іншими виробниками. Оформлення заявок на винаходи, корисні моделі та промислові зразки вимагає певних коштів, знань, навичок і часу, але надає можливість захисту інноваційних рішень та підвищує рівень економічної безпеки швейного підприємства або окремого дизайнера від несанкціонованого копіювання іншими авторських моделей одягу та взуття.

Недостатність інвестиційних ресурсів в інноваційній діяльності підприємств у сучасних умовах є проблемою не тільки вітчизняних підприємств, а й багатьох іноземних підприємств також. Комісія Європейською співдружності визначає у своєму Повідомленні... [12], що економіка країн Європи до теперішнього часу все ще не стала всеохоплююче інноваційною, якою вона має бути. Одним із вирішальних заходів модернізації економіки Євросоюзу на інноваційних засадах є збільшення витрат на розвиток та дослідження в країнах ЄС до 3 % ВВП. Витрати на наукові та науково-дослідні роботи в Україні становили в 2011 р. 0,89% ВВП. Для того, щоб почувати себе впевненими в сучасних умовах господарювання підприємствам необхідно мати перспективні інновації та відповідний рівень інвестування.

В умовах обмеженості фінансових ресурсів особливу увагу потрібно звертати на ефективний розподіл інвестиційних коштів. Доцільно сконцентрувати інвестиційні ресурси на найбільш важливих напрямках інноваційної діяльності. Якщо прийняти до уваги думку Д. Дойля, який припускав, що у споживача є потреба не стільки у новому продукту, скільки у нових рішеннях, які мають нові вигоди [13], то більш доцільними є інновації, які створюють нову корисність вже відомих товарів.

Такі інновації мають статус поліпшуючих інновацій і потребують менших витрат на їх розробку та будуть мати менший ступінь ризику при їх впровадженні. Поліпшуючі інновації нададуть підприємству можливість мати більший прибуток, ніж при виробництві звичайних товарів, але не забезпечать підприємству лідерської позиції на ринку, як радикальні або піонерні інновації. Академік НАН України О. І. Амоша стверджує, що «найважливішою передумовою суттєвого прискорення інноваційних процесів є формування масштабного та динамічного зростання внутрішнього попиту інновацій з боку всіх видів споживачів та секторів економіки» [14]. Його думка підтверджується практикою. Найбільшим стимулятором інноваційної діяльності є виникнення нових потреб людства. Так, землетруси викликали появу сейсмостійких будівель. Нафтові кризи спонукали розробку альтернативних джерел енергії. Ліквідація різних техногенних аварій викликала потребу створити захисний одяг для людей, який має властивості відштовхувати воду або нафтопродукти. Приклади можна ще наводити. Проте першість на розробки та впровадження багатьох інновацій належить не Україні. Хоча Україна ще має достатній науковий потенціал, але він поступово починає розпоршуватися. До недоліків конкурентної позиції України варто зарахувати політичну нестабільність, рівень інфляції, високий рівень податків, різні бюрократичні перепони. Якщо проаналізувати чинники, які стримують інноваційну діяльність промислових підприємств України, то перше місце посідає нестача коштів на інноваційну діяльність як власних, так і бюджетних. Далі можна відмітити недосконалість законодавчої бази при набутті підприємством майнових прав на інновацію, особливо це стосується адаптації Українського законодавства до законодавства ЄС. Негативно впливає на інноваційну діяльність вітчизняних промислових підприємств і нестача інформації як про інновації інших країн, так і про можливі ринки збуту вітчизняних інновацій. Відсутність достатнього рівня мотивації персоналу підприємств і їх недостатня кваліфікація також негативно впливає на рівень інноваційної діяльності підприємств. Високий економічний ризик стримує розвиток венчурних фірм на Україні.

Виявлені негативні чинники впливу на інноваційну діяльність промислових підприємств зумовлюють необхідність створення ринкового механізму відбору проектів перспективних інновацій як для підприємства, так і для країни. Для цього необхідно збільшувати обсяги інвестиційного забезпечення ін-

новаційної діяльності, розширювати структуру інвестиційних джерел (ширше залучати до інвестування заощадження населення) та зробити більш доступними всі джерела інвестування.

Висновки. Сучасний період життя характеризується дуже швидкими змінами в різних галузях. Глобалізація економіки сприяє розповсюдженню нових продуктів та ідей по всьому світу. У розвинених країнах констатують наявність нової поведінки споживачів, яку називають «епідемією споживацтва». Завдяки швидкому розповсюдженню цієї поведінки споживачів виробники змушені різко скорочувати термін розробок та впроваджень нових товарів. Ще п'ять років тому від дизайнерського задуму до початку продажів нової моделі одягу проходило мінімум півроку (для розвинених країн), а за радянських часів цей термін дорівнював року і більше, то сьогодні цей термін – лише три тижні [15]. Зростаючі темпи змін вимагають нових підходів до всіх форм ведення бізнесу. Юридично оформлений захист прав інтелектуальної власності, незважаючи на тривалий термін очікування та суттєву вартість оформлення заявок на винаходи, корисні моделі або промислові зразки, суттєво впливає на економічну безпеку промислового підприємства.

Література:

1. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів / Авт.-упоряд.: Г. О. Андрощук, І. В. Жилияєв, В. Г. Чижевський, М. М. Шевченко. – К. : Парламентське вид-во, 2009. – 632 с.
2. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
3. Пашута М. Мале підприємництво та інновації як фактор зростання економіки / М. Пашута // Економіст. – 2004. – № 1. – С. 50.
4. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 461.
5. Державний департамент інтелектуальної власності. Звіт за 2011 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу до : www.sdip.gov.ua.
6. Український центр інноватики та патентно-інформаційних послуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ip-centr.kiev.ua.
7. Лойко Д. М. Напрями впровадження інновацій на підприємствах швейної підгалузі легкої промисловості / Д. М. Лойко // Вісник КНУТД. – 2009. – № 3. – С. 138–144.
8. Viotex [Електронний ресурс]. – Режим доступу до: <http://www.podrobnosti.ua/tehnologies/2007/06/12>.
9. Шлапак О. С. Інновації у виробництві паншично-шкарпеткових виробів в умовах активізації євроінтеграційних процесів / Розвиток легкої промисловості в умовах активізації євроінтеграційних процесів // Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. м. Київ, 29 жовтня 2010 р. – К. : РПВС України НАН України, 2010. – С. 117–119.
10. Плаван В. П. Хутрова овчина підвищеної термостійкості. Розробка технології органо-мінерального дублення / В. П. Плаван, А. Г. Данилкович, Кармен Гайдо // Вісник КНУТД. – 2006. – № 4. – С. 79–84.
11. Приходько А. Шаньджай / Антон Приходько // «Країна». – 2011. – № 4 (57). – С. 33.
12. Committee and the Committee of the regions. Putting knowledge into practice: A broad-based innovation strategy for the EU/ Brussels, 13.9.2006 COM(2006) 502 final.
13. Дойль Д. Маркетинг-менеджмент и стратеги / Дэвид Дойль. – СПб.: Изд-во «Питер», 2002. – 544 с.
14. Амоша О. І. Інноваційний шлях розвитку України: проблематика та рішення / О. І. Амоша // Економіст. – 2005. – № 6. – С. 28–32.
15. Біляцький С. Д. Трансформації більше підходить поняття «вирощувати», ніж «робити» / Біляцький С. Д., Ярова Н. В. // Зовнішня торгівля. – 2009. – № 1–2. – С. 56–62.